

DESCOPERIRILE MONETARE DIN „DAVA” DE LA CÂRLOMĂNEȘTI

dr. Mircea B A B E Ș

Săpăturile sistematice întreprinse în ultimele patru decenii (1967-2006) în situl „Cetățuia” de la Cârломănești, com. Vernești, jud. Buzău, au prilejuit descoperiri de o remarcabilă valoare științifică și muzeistică, făcând ca această stațiune să capete un loc astăzi bine definit în sistemul nostru de cunoștințe privind arheologia și numismatica epocii geto-dace clasice, nu numai pe plan local sau regional, ci și pe ansamblul întregului spațiu cultural al Daciei preromane. Abundența obiectelor descoperite, ca și contextele lor de descoperire, arată că ele nu erau doar folosite, ci și produse pe scară largă în „dava” de la Cârломănești. Această presupunere este valabilă în primul rând în ce privește olăria, choroplastica (de o originalitate și frumusețe neîntâlnite în alte stațiuni), „industria” cornului și, într-o anumită măsură, prelucrarea metalelor (fier, bronz, argint). Ea este valabilă, probabil, și pentru cele mai multe dintre monedele descoperite; particularitățile de efigie, dimensiuni și greutate au permis, încă de la descoperire (1972-1974), să se vorbească de „o variantă locală a tipului Vârteju, bătută poate chiar la Cârломănești” (M. Babeș, *Dacia XIX*, 1975, p. 130, n.11). De aici, ipoteza existenței unui atelier monetar și, pe cale de consecință, localizarea sediului autorității tribale emitente în situl cercetat. Descoperirea recentă (2003) a unui fragment de pithos pe care era înscris, în grecește, titlul (basileus) și numele (prima literă B) unui rege local vine să confirme, după mult timp, această ipoteză.

Mai mult decât atât, descoperirile monetare de la Cârломănești constituie, în ansamblu, o bază solidă - cantitativ și calitativ - pentru studiul fenomenului monetar în nord-estul Munteniei, în sec. II-I a.Chr., cu alte cuvinte într-o vreme marcată de o rapidă și profundă transformare a lumii geto-dace în plan economic, cultural și politic. De fapt, în anii 1967-1976 săpăturile noastre au dat la iveală, de regulă în condiții stratigrafice clare, cele mai numeroase descoperiri monetare din zona în discuție: 132 de monede de tip local (variantă a tipului Vârteju), o monedă de tip Inotești-Răcoasa, o drahmă de tip Alexandru cel Mare-Filip III Arideul, o tetradrahmă de Thasos și o drahmă de Dyrrhachium. Pe lângă numărul mare, valoarea deosebită a acestor descoperiri rezultă din faptul că ele sunt nemijlocit legate de un monument fix bine cercetat: o mare așezare, cu un conținut cultural bine precizat și o durată limitată de viațuire; ele pot fi deci analizate într-un context cultural-istoric concret, mai larg, spre deosebire de rezaurele monetare sau monedele descoperite izolat, a căror interpretare nu poate duce, în fiecare caz în parte, decât la rezultate limitate.

Descoperiri monetare făcute la Cârломănești erau cunoscute deja anterior săpăturilor noastre. O astfel de mențiune a fost făcută de Judita Winkler, care, după informații furnizate de către D.V. Rosetti, vorbea de *descoperiri izolate de monede de argint, de tip neprecizat*. Anchetele noastre printre localnici nu ne-au permis însă să dăm de urma acestora sau a altor descoperiri monetare fortuite.

În timpul săpăturilor din anii 1967-1976 a fost descoperit un număr de 12 monede antice, apărute izolat în complexe de locuire sau în strat. Lor li se adaugă cele 124 de monede aparținând tezaurului recuperat în cea mai mare parte în campania 1974.

Monede izolate

Monede variante a tipului Vârteju. Au fost înregistrate opt piese de acest tip, dintre care șapte au apărut pe ultimul nivel de călcare sau în depunerea constituită deasupra acestui nivel.

1. CRL 1972, areal E1c Nord, nr.1 (Sud 9,50m – Est 5,30m; adânc. 0-0,20 m, la nivelul edificiului incendiat). AR; ↑; 5,23 g; 22 mm. Muzeul Jud. Buzău, inv. 167. M. Babeș 1975, p. 130, n. 12, fig. 4/1.

2. CRL 1972, areal E1c Nord, nr.3 (Sud 3,45m – Est 6,00m; adânc. 0-0,20 m, la nivelul edificiului incendiat). AR; ↑; 4,37 g; 20-20,5 mm; stare de conservare proastă. Muzeul Jud. Buzău, inv. 168. M. Babeș 1975, p.130, n.12, fig.4/2.

3. CRL 1972, areal E1c Nord, nr.5 (Sud 2,85m – Est 4,50m; adânc. -0,23 m; în strat dărâmături). AR; ↑; 5,71 g; 22 mm. Muzeul Jud. Buzău, inv. 169. M. Babeș 1975, p. 130, n. 12, fig. 4/3.

4. CRL 1972, areal E1c Sud, nr.6 (Sud 11,55m – Est 3,05m; adânc. -0,14 m, în strat). AR; →; 4,87 g; 21-22 mm. Muzeul Jud. Buzău, inv. 170. M. Babeș 1975, p. 130, n. 12, fig. 4/4.

5-6. CRL 1972, areal E2c Sud, nr.6 (Sud 17,40m – Est 2,40m; adânc. -0,20-0,30 m, găsite împreună în cpl. 1) :

5. AR; ↑; 5,77 g; 22 mm. Muzeul Jud. Buzău, inv. 171. M. Babeș 1975, p. 130, n. 12, fig.4/5.

6. AR; ↑; 5,23 g; 19-20 mm. Muzeul Jud. Buzău, inv. 172. M. Babeș 1975, p. 130, n. 12, fig. 4/6.

7. CRL 1972, areal E2d Sud, nr. 20 (Sud 14,00m – Est 0,50-1,00m; adânc. -0,40 m; cpl. 5). AR; ↑; 3,26 g; 20-21 mm. Muzeul Jud. Buzău, inv. 173. M. Babeș 1975, p. 130, n.12, fig. 4/7.

8. CRL 1972, areal E2c Nord, nr. 47 (Sud 2,70m – Est 1,60m; adânc. -0,35-0,40 m, sub nivelul final al așezării, poate într-o groapă). AR; ↑; 4,88 g; 20-21 mm. Muzeul Jud. Buzău, inv. 174. M. Babeș 1975, p. 130, n.12, fig. 4/8.

Piese nr. 1-3 au apărut în dărâmăturile construcției incendiate, cu pereți lipiți cu lut, din arealul E1c, iar nr. 4 în imediata apropiere. Piese nr. 5 și 6 s-au găsit împreună în colțul de sud-vest al construcției cu „temelie” de piatră (cpl. 1) din arealul E2c. Piesa nr. 7 a apărut în marginea unui pavaj de piatră mărunță (cpl. 5) care marchează ultimul nivel de călcare în arealul E2d Sud. Toate aceste piese, aflate la adâncimi mai mici de 0,40 m, aparțin deci ultimei faze de locuire de la Cârломănești. Piesa nr.8 a apărut sub acest nivel, dar ar putea proveni dintr-o groapă aparținând aceleiași faze cronologice.

Monedă de tip Inotești-Răcoasa. Unica piesă ce aparține acestui tip a fost descoperită la o adâncime relativ mare, într-o poziție stratigrafică insuficient de clară, dar prezența ei la Cârломănești, în mod normal, nu se poate lega decât de faza finală a locuirii geto-dace de acolo.

1. CRL 1974, areal E2c Sud, nr. 176 (Sud 11,30m – E 2,90m, adânc. -0,60m). AR; ↑5,42 g; 23-25 mm. Se remarcă lipsa rozetei de pe avers și a cercului perlat pe ambele fețe. Pe revers, deasupra calului sigla....., iar sub botul calului o pasăre (?). Muzeul Jud. Buzău, inv. 177. M. Babeș 1975, p. 130, n.13, fig.4/9.

Monedă de tip Alexandru cel Mare – Filip III Arideul. Singura piesă de acest tip este aproape calpă, dar poate fi ușor recunoscută după modulul specific de drahmă. Poziția stratigrafică a piesei arată că ea a circulat până în faza finală a „davei”.

1. CRL 1972, areal E2cNord, nr. 25 (Sud 0,50m – Est 5,40m; adânc. -0,10-0,20m). AR; ↑; 1,38 g; 15-15,5 mm. Slabe urme din efigie și cercul perlat, pe ambele fețe; rău păstrată. Muzeul Jud. Buzău, inv. 175. M. Babeș 1975, p. 130, n.14, fig.4/10.

Tetradrahmă de Thasos. O singură piesă, rău păstrată, din bronz acoperit cu o pojghiță de argint, a fost descoperită în 1974 în partea inferioară a depunerii geto-dace (-0,55 m). Piesa nu se afla într-o groapă, în rest nu putem însă avea certitudinea că ea se afla în poziția inițială.

1. CRL 1974, areal E1c Nord, nr. 100 (Sud 1,50m – Est 4,00m; adânc. -0,55m). AR (subaerată); ↑; 10,57 g; 30-31 mm. Din legendă se citește doar ΣΩΤΗΡΟΣ, cu litere globulate; monograma nu se vede. Muzeul Jud. Buzău, inv. 176. M. Babeș 1975, p. 130, n. 15, fig. 4/11.

Drahmă de Dyrrhachium. În cursul primei campanii (1967) a fost descoperită la suprafață o monedă de bronz argintat, aparținând monetăriei dyrrhachiene. Deși lipsită de valoare stratigrafică și insuficient studiată, piesa se încadrează în chip coerent în contextul monetar conturat de celelalte descoperiri monetare de la Cărlomănești.

1. CRL 1967, passim (la suprafață). AR (subaerată); piesa s-a rătăcit la Cabinetul Numismatic al Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan”, înainte de a fi fost descrisă, fotografiată și cântărită. B. Mitrea, Dacia 13, 1969, p. 540.

Tezaurul de monede geto-dace varianta tip Vârteju

Lotul cel mai numeros de monede de la Cărlomănești (124 exemplare) îl reprezintă tezaurul descoperit în 1974 în partea de sud-est a „Cetățuii”, în arealul E1c Nord. În zona respectivă, încă din anii 1972 și 1973, în săpătura noastră, la mică adâncime apăruseră mai multe monede (exact 7) de argint „barbare”, asemănătoare celor găsite izolat (supra, nr.1-8) și aparținând unei emisiuni apropiate de tipul Vârteju-București. La reluarea săpăturii în campania 1974, în aceeași zonă restrânsă au continuat să apară monede izolate sau în grupe de la două la șapte piese, totalizând la un moment dat un număr de 61 de piese de același tip. Bănuiala că ne aflăm în preajma unui tezaur monetar împrăștiat (risipit) avea să se confirme în clipa în care am dat peste nucleul acestui tezaur, păstrat *in situ*, constituit din 63 de monede asemănătoare.

Tezaurul a fost depus într-o groapă mică, care la fund (la adâncimea de 0,60-0,65 m de la nivelul solului) avea un diametru de numai 30 cm. Inițial el a fost fie direct depus în pământ, fie – mai probabil – adăpostit într-un înveliș perisabil (pungă de piele sau dintr-o țesătură), dispărut fără a lăsa cea mai mică urmă. Se poate presupune că după putrezirea acestuia, în cursul timpului, o parte din monede s-a răspândit în pământul înconjurător. Ele au putut fi purtate de animalele subterane pe gangurile lor, dar nu este exclusă nici o intervenție umană antică sau modernă, neidentificabilă arheologic. Doar așa s-ar putea explica de ce pe o rază de numai un metru în jurul nucleului au fost aflate, răspândite, 48 de monede, iar alte 13 au apărut până la o distanță de trei metri. Se poate presupune, de altfel, că alte monede din tezaur s-ar mai afla încă răspândite în suprafața nesăpată de la vest de locul de descoperire a nucleului, spre arealul E1b Nord. Din acest motiv, numărul inițial de monede din tezaur nu poate fi stabilit cu exactitate. Oricum, el se compunea din cel puțin 124 de monede (numărul pieselor recuperate) aparținând unei emisiuni apropiate iconografic de tipul Vârteju-București și, într-o mai mică măsură, de tipul Inotești-Răcoasa.

Inventarul pieselor din tezaur:

CRL 1972, areal E2cSud, nr. 46 (Sud 19,20 – Est 1,80 m; adânc. -0,33 m)	1 ex.
CRL 1973, areal E1c Nord, nr. 36 (Sud 4,03 – Est 0,95 m; -0,30 m)	1 ex.
areal E1c Nord, nr.37 (Sud 1,45 – Est 0,70 m; -0,30-0,40 m)	5 ex.
CRL 1974, areal E1c Nord, nr. 88 (Sud 1,40 – Est 0,65 m; -0,40 m)	1 ex.
areal E1c Nord, nr. 89 (Sud 3,00-4,00 - Est 0,50-1,00 m; -0,35 m)	2 ex.

areal E1c Nord, nr. 96 (Sud 4,70 – Est 1,80m; -0,40 m)	1 ex.
areal E1c Nord, nr. 97 (Sud 2,80 - Est 0,60m; -0,45 m)	1 ex.
areal E1c Nord, nr. 98A(Sud 2,00-3,00 – Est 1,50-2,00m; -0,45 m)	12ex.
areal E1c Nord, nr. 98B (Sud 1,50 – Est 1,50 m; -0,45 m)	5 ex.
areal E1c Nord, nr. 112 (Sud 2,60 – Est 0,75 m; -0,55 m)	4 ex.
areal E1c Nord, nr. 114 (Sud 2,00 – Est 1,20 m; -0,55 m)	5 ex.
areal E1c Nord, nr. 115 (Sud 1,50 – Est 1,27 m; -0,55 m)	5 ex.
nucleu tezaur: areal E1c Nord, nr. 116 (Sud 1,85 – Est 1,20 m; -0,60-0,65 m)	63 ex.
areal E1c Nord, nr. 117 (Sud 1,53 – Est 0,47 m/în profil; -0,05 m)	1 ex.
areal E1c Nord, nr. 121 (Sud 0,95 – Est 1,50 m; -0,63 m)	7 ex.
areal E1c Nord, nr. 128 (Sud 2,70 – Est 1,00 m; -0,65 m)	1 ex.
areal E1c Nord, nr. 130 (Sud 1,80 – Est 2,05 m; -0,75 m)	1 ex.
areal E1c Nord, nr. 133 (Sud 1,50 – Est 3,00 m; -0,95 m)	1 ex.
areal E1c Nord, nr. 147 (Sud 0,93 – Est 1,34 m; - 1,24 m)	3 ex.
areal E2c Sud, nr. 155 (Sud 19,25 – Est 2,10 m; -0,34 m)	1 ex.
passim	3 ex.

TOTAL	124 ex.

Tezaurul a fost inventariat în patrimoniul Muzeului Județean Buzău, dar a fost păstrat pentru o vreme pentru tratament de laborator (curățire, conservare) și pentru studiu (dr. Constantin Preda) la Institutul de Arheologie din București. O primă semnalare a tezaurului a apărut sub semnătura lui Mircea Babeș, în revista DACIA, N.S., XIX, 1975, p. 130, unde la fig.5/1 a apărut și imaginea sa de ansamblu. Ulterior, el a fost returnat și expus la muzeul din Buzău, în așteptarea unei cercetări numismatice calificate și a unor investigații tehnice cu metode moderne. O asemenea oportunitate a apărut abia în ultima vreme, când arheologul M. Babeș (Universitatea din București), cel care a descoperit tezaurul, numismatul Th. Isvoranu (Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”) și fizicienii B. Constantinescu și V. Cojocaru (IFIN) și-au unit eforturile în cadrul proiectului ARHEOMET.

Observații preliminare

Consemnăm aici primele observații făcute de arheolog la puțină vreme de la descoperirea tezaurului (text inedit, 1975):

Monedele sunt bătute dintr-un argint cu titlu scăzut, amestecat cu cupru (10-30%), din care cauză „coclesc” în pământ. Câteva piese par chiar a conține mai multă aramă decât argint, fie în amestec, fie sub forma unui miez de aramă acoperit cu o pojghiță de argint. Pe reversul unei piese se observă puternice urme de fier, care ar putea proveni de la o ștanță deteriorată în timpul baterii acestei piese.

Toate monedele au forma obișnuită scyphată, determinată de condițiile tehnice ale baterii: aversul este convex, în timp ce reversul este concav. Diametrul lor oscilează între 20 și 23 mm, iar greutatea lor este în general cuprinsă între 4 și 6 grame. Pe aversul acestor monede este reprezentată, în chip extrem de stilizat, o figură bărbătească văzută din profil, spre dreapta. Prin linii

drepte sau curbe și puncte s-au redat schematic părul, barba, nasul, ochii. Pe revers, recunoaștem cu multă ușurință un cal în trap, spre stânga, redat – de asemenea schematizat – din proeminențe, globule și linii. Deasupra calului, reprezentând călărețul, se află trei puncte-globule, dispuse în triunghi. În mod excepțional, o monedă are un avers deosebit, dar derivat tot din tipul de bază, iar alta are pe revers calul spre dreapta.

Deși tezaurul se află încă în studiu, putem face de pe acum unele observații. Astfel, de la prima vedere, se constată că, în ciuda evidentei unități tipologico-stilistice, între monede (respectiv grupe de monede) se manifestă deosebiri de detaliu. Acestea provin, desigur, din faptul că serii mai mari sau mai mici de monede au fost bătute cu ștanțe diferite, la date apropiate dar diferite și poate chiar în ateliere diferite. Că înainte de teaurizare aceste monede au circulat, o dovedește atât uzura unor dintre ele, cât și tocmai faptul că în același teaur se întâlnesc emisiuni bătute cu ștanțe diferite (...)

Din catalogul întocmit de C. Preda (Monedele geto-dacilor, 1973, p. 235-240) rezultă că la acea dată erau cunoscute cca 1800 monede de acest tip (Vârteju), provenind în cea mai mare parte din din 40 descoperiri sigure, localizabile. Dintre acestea 16 sunt tezaure, iar restul descoperiri izolate, dintre care 6 au fost făcute în așezări geto-dace (Zimnicea, Popești, Căscioarele, Cetățeni, Poiana, Brad). În ordinea mărimii, tezaurul de la Cârломănești se înscrie după cele de la Vârteju, mun. București (299 piese), Crevedia (cca 250 piese), Frățești (185 piese), Petrești (138 piese) și Comana (peste 134 piese), toate în jud. Ilfov, fiind totodată primul teaur de monede de acest tip descoperit într-o așezare, în cadrul unei săpături sistematice.

Harta descoperirilor arată clar că monedele de tip Vârteju-București se concentrează în partea centrală și de sud a Munteniei, între Vedea și Ialomița mijlocie, mai ales pe cursul inferior al Argeșului (...) Spre nord, răspândirea acestui tip monetar atinge centrul Moldovei, fiind marcată însă numai prin descoperiri izolate. În județul Buzău se cunoștea până în prezent doar o singură descoperire nesigură, la Pietroasele. În schimb, se considera zona Buzăului ca reprezentând aria principală de răspândire a tipului Inotești-Răcoasa. Tezaurul de la Cârломănești constituie și sub acest aspect o importantă noutate, fiind primul teaur de tip Vârteju aflat la est, respectiv nord de Ialomița și modificând sensibil raportul cantitativ dintre monedele de tip Vârteju și cele de tip Inotești în zona Buzăului (...)

O serie de particularități ale monedelor din tezaurul de la Cârломănești, atât în redarea efigiei [Pe avers se remarcă prezența constantă a celor 5-6 linii paralele, verticale, care indică părul, limitarea la trei a numărului globulelor care redau detaliile feței, lipsa cercului în jurul globulei-ochi. Ades la capătul de jos al liniei nasului se află o bară scurtă, perpendiculară], cât și în ce privește modulul și greutatea pieselor [Este frapant că cele mai multe monede sunt sub greutatea normală a tipului Vârteju, cântărind 4-6 grame, față de 7-8 g, greutatea medie stabilită de Preda. În privința modulului se observă că majoritatea pieselor noastre măsoară 20-22 mm, față de 21-23 mm, cât măsoară în chip normal diametrul unei astfel de monede] ne obligă să luăm în considerare definirea lor drept o variantă locală a tipului Vârteju și, în consecință, să admitem că ele au fost emise în zona Buzăului, poate chiar la Cârломănești.

Monedele descoperite la Cârломănești (până în prezent 133 piese) oferă, în ciuda diversității tipurilor, un tablou cronologic unitar. Cu excepția monedelor Macedoniei Prima și a denarilor romani republicani, avem aici reprezentate principalele monede ce au circulat în Dacia în a doua jumătate a sec. II și în sec. I î.e.n. Cum absența monedei republicane niu poate fi întâmplătoare, conchidem că în momentul distrugerii așezării în discuție atât monedele de tip Vârteju și Inotești, cât și celelalte tipuri amintite, mai erau încă în circulație, în timp ce moneda romană nu pătrunsese încă deloc sau nu pătrunsese încă în cantități semnificative pe teritoriul Daciei.